Emre Aracı

İstanbul'un unuttuğu bir müzisyen August d'Adelburg

Yazarımız bu kez kemancı-besteci August d'Adelburg'un köklerini araştırıyor. Beyoğlu'ndaki Santa Maria Draperis Kilisesi'nde sanatçının ilk doğum kayıtlarını bulan Aracı, yine tarihî belgeler eşliğinde bizi 19. yüzyıla götürüyor ve d'Adelburg'un İstanbul'dan Viyana'ya uzanan kariyerini, ailesini ve Boğaziçi etkileri taşıyan eserlerini anlatıyor.

İskoçya, İngiltere, İtalya, ya da başka bir ülke değil; bu defa kendi çocukluğumun geçtiği şehrin sokaklarını, İstanbul'u başıboş bir turist gibi dolaşıyorum. Değişen bir topografya ve insan çehresi içerisinde her geçen gün daha da turistik geliyor bu flanör gezintiler bana. Ama J. R. R. Tolkein'ın da dediği gibi, "her başıboş gezen insan yolunu kaybetmiş sayılmaz." Ancak elimde Tolkein'ın büyüklere hitap eden çocuk romanları yok. Daha ziyade şu aralar, tarihte çocuk kitaplarıyla ünlenmiş olan bir başka yazar, Edith Nesbit'in *The Enchanted Castle*'ını (Sihirli Şato) okuyorum. "Sihirli dünya ile bize gerçek gözüken dünya arasında sonsuza dek asılı duran kuştüyü kadar ince, cam gibi şeffaf, demir gibi kuvvetli bir perde var. O perde üzerinde sihirli halkalar, nazar boncukları, ya da benzeri şeylerle işaretli zayıf noktalardan bir tanesini insanlar buldukları anda ise neredeyse her şeyin olması mümkündür," diye yazmış Nesbit 1906'da fasiküller halinde yayımladığı romanında. Bu hislerle eşiğinden içeri adım attığım pek çok tarihî binada ve bahçelerinde dolaştığım şatolarda benzer perdeleri aralamaya gayret ederken, yine içimde böylesine duygu ve düşüncelerin kuvvetli olduğu bir gün demir parmaklıklı eski bir kapı ve arkasında aşağıya doğru inen onlarca basamağın önünde bir anda duruveriyorum. Sanki içeriden bir ses beni çağırıyor.

Beyoğlu'ndaki Santa Maria Draperis Kilisesi

İstanbul'un en eski Latin Katolik kiliselerinden biri olan Beyoğlu'ndaki Santa Maria Draperis Kilisesi'nin tarihi 1584 yılına kadar uzanıyor. Fransisken rahipler tarafından kurularak Sirkeci'den Galata'ya, oradan da Pera'ya taşınan kilise geçirdiği pek çok yangının ardından mimar Guglielmo Semprini tarafından 1904'te bugünkü cephesine kavuşturulmuş. Galata'daki yapının inşa edildiği arsayı bağışlayan Clara Bertola Draperis'in adının da anıldığı kilisede bu hanımın hediye ettiği ve bütün yangınlardan kurtulmayı başarmış bir Meryem Ana ikonası da bulunuyor. Tünel yakınlarında İstiklâl Caddesi'ne açılan o merdivenli demir parmaklıklı kapının önünde işte bir anda durduğum ve cephesinde yardımlarından dolayı Sultan II. Abdülhamid ve dönemin şehremini Rıdvan Paşa'nın adlarının da yazılı olduğu Santa Maria Draperis Kilisesi'nin girişindeyim.

Her zaman önünden geçip gittiğim o parmaklıklı kapıdan bu defa içeri girerek basamakları yavaşça inmeye başlıyorum. Kilisenin kapısını araladığımda ise kendimi dışarıdaki cadde kargaşasının aksine son derece dingin ve loş bir ortamda buluyorum: hafif bir rutubet kokusu, dev bir kristal avize, Venedik okulundan dinî tablolar ve duvarlarda kimisinin yaldızı solmuş mermer kitabeler. Her birinde birer ömür; tatlı, ya da acı, yarım kalmış veya doya doya yaşanmış hayatlar… Öylece sessiz ve sakin birkaç harfin sakladığı, deşifre edilmeyi bekleyen kayıp yılların

uzun ya da kısa bilançosu… Derken hemen girişin sağındaki duvara monte edilmiş mermer kitabelerden bir tanesi üzerinde gözüme bir anda çarpan bir isim bana şeffaf camekânın diğer tarafından soluk bir ışık havasında beliren bir algıyla sanki o gün hiç beklenmedik bir şekilde bu mabede girişimin sebebini açıklıyor gibi geliyor: NOBILI ELENAE MARIAE DE ADELBURG EX STIRPE FRANCHINI.

İstanbul'da Adelburg soyadının izleri

Adelburg adına tabii ki aşinayım; tarihte bu adı taşıyan *Aux bords du Bosphore* (Boğaziçi Kıyıları'nda) isimli bir senfoni-fantezi bestelemiş İstanbul doğumlu bir besteci ve keman virtüözü var. O ana kadar onun varlığına doğduğu İstanbul şehrinden çıkma herhangi orijinal bir belgeden ziyade Avrupa arşivlerinde bulmuş olduğum saçılmış notaları sayesinde yaklaşabilmiştim. Acaba duvarda adı yazılı olan bu asilzade hanımefendi, Şövalye Adelburg adıyla besteleri bir zamanlar Avrupa'da basılmış August d'Adelburg'un bir akrabası olabilir miydi? Karşımda Latince böyle bir vefat kitabesi olduğuna göre Santa Maria Draperis Kilisesi'nin arşivinde başka herhangi bir belge olabilir miydi? Ancak her şeyden önce kitabeyi tercüme etmek gerekirdi. Bu konuda dostum Akın Yazgaç yardımıma koştu ve Elena Maria de Adelburg'un kitabesini titiz bir şekilde tercüme etti: "Pek iyi ve ulu Tanrı'ya" diye başlıyordu kitabe ve şöyle devam ediyordu: "Franchini soyundan asil Elena Maria de Adelburg'a; Kutsal Apostolik İmparator'un Bâb-ı Âli birinci tercümanının eşine, genç yaşta sefaletin bu vadisinden Merhametlerin Babası'na kanatlanmış, Tanrı'nın nezdinde dindar, en yakınlarına karşı şefkatli, yoksullara karşı merhametli, kocasına bağlı, hayattaki her durumda gerçek Hristiyan pek sevgili hayat arkadaşına, yas tutan kocası erdemlerinin kalpte daima kalacak olan anısı olarak mermerden [bu] anıtı dikti. 1807'de doğdu, 2 Şubat 1830'da evlendi, 12 Ocak 1831'de öldü."

Bu kitabe görüldüğü üzere henüz evliliği üzerinden bir sene dahi geçmemiş olan yaklaşık 23 yaşında vefat etmiş genç bir hanımefendi için geride kalan kocası tarafından yazdırılmıştı. Besteci August d'Adelburg Avrupalı kaynakların bildirdiğine göre 1 Kasım 1830'da İstanbul'da doğmuştu; dolayısıyla kitabede adı geçen kişi onun annesi olabilirdi. 15 Mayıs 2014 Perşembe öğleden sonra Meksikalı Peder Ruben, Santa Maria Draperis Kilisesi'ndeki ofisinin kapısını gülümseyen bir çehreyle bana açtı ve birlikte 1790'a kadar geri giden orijinal kilise kayıt defterlerini taramaya başladık. Göz açıp kapayan ömürlerin bütün kayıtları göz açıp kapayıncaya kadar sayfalarca önümüzden geçti durdu ve beklenen ipucu da bu esnada ortaya çıktı. Elena Maria de Adelburg gerçekten de bestecinin annesiydi; üstelik oğlunun vaftiz kaydı da kilise defterinde karşımıza 1351 sıra numarasıyla çıkmıştı.

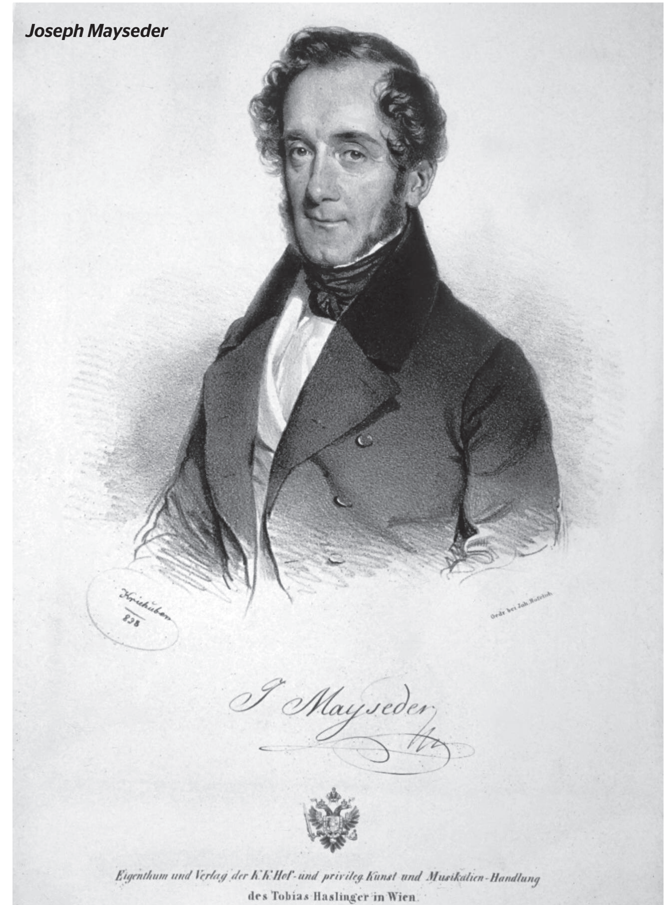
Akın Yazgaç'ın Latince'den tercüme ettiği Peder Michael Bagusinus'un imzasını taşıyan bu orijinal kayıt besteci August d'Adelburg'un İstanbul'da doğmuş olduğunu resmiyete kavuşturan o ana kadar karşılaştığım yegâne belgeydi: "Yıl: 1830. 13 Kasım'da aşağıda imzası bulunan ben bu kilisede, bu bölgede yaşayan yasal bir çift olan Alman delegasyonunun birinci tercümanı Eduardus d'Adelburg ile Franchini olarak doğmuş Helena'nın aynı ay ve yılda dünyaya gelmiş çocuğunu vaftiz ettim. Vaftiz babası, saray danışmanı ve Rus İmparatorluğu'nun Osmanlı Sarayı'ndaki birinci tercümanı Antonius Franchini'dir. Çocuğun adları Augustus, Severinus, Joannes Baptista, Antonius, Joseph, Maria'dır //. Böyledir; F. Michael Bagusinus S. P.".

August d'Adelburg, adı *The Grove Dictionary of Music and Musicians*'a girmesine rağmen bugün matbu eserlerinin baskısı tükenmiş, konserlerde çalınmayan ve ne yazık ki unutulmuş bir besteci.

Grove Müzisyenler Sözlüğü'ndeki makalesinde Dezső Legány onun hayatını özetlerken çocukluğunun İstanbul'da geçtiğini ve ardından eğitimi için Viyana'ya gittiğini ve burada Joseph Mayseder'den keman ve Joachim Hoffmann'dan kom-

August d'Adelburg-Aux bords du Bosphore Senfoni Fantezisi İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi

Joseph Mayseder

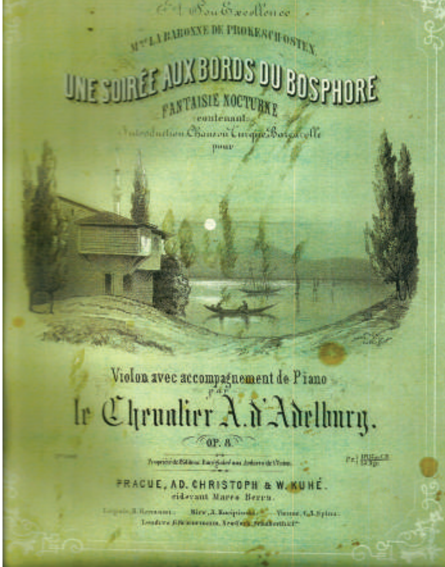
pozisyon dersleri alarak babasının bütün itirazlarına rağmen profesyonel anlamda hayatını müzik kariyerine adadığını aktarır. Bu genç İstanbullu Viyana'nın en prestijli okullarından, Avusturya'nın Eton'u sayılabilecek ve tesadüfen benim de seneler önce tarihî kütüphanesinde (onun buradaki öğrenciliğinden habersiz) Boğaziçi kıyılarında yaşamış bestecilerin eserlerinden oluşan bir opera konseri sunduğum Theresianum'da okumuştu.

Boğaziçi'ne senfoni yazan besteci

1855 senesinden itibaren ise Prag, Leipzig ve Paris gibi şehirlerde keman virtüözü olarak konserler vermeye başlayan d'Adelburg 1859'da Peşte'de evlenmiş, ancak sanatsal kariyerinde ve bestelerinde, doğduğu İstanbul şehrini hiç bir zaman unutmamıştı. Nitekim hayatıyla ilk tanışmam bundan çok seneler önce İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde onun Sultan Abdülmecid'e ithafen bestelediği *Aux bords du Bosphore* (Boğaziçi Kıyıları'nda) adını taşıyan senfoni-fantezisinin Padişah'a sunulan orijinal matbu notasını (781/80) görerek gerçekleşmişti. O gün üniversite kapısı yakınlarındaki Beyazıt Meydanı'nda bulunan havuzun fıskiyesinden çıkan sular Rossini'nin hoparlörlerden yüksek sesle çalan *William Tell* Uvertürü'ne senkronize bir şekilde dans etmekteydiler. Çevremdeki manzarayla bir hayli tezat oluşturan bu hadiseye epey şaşırmıştım, ama bu şehirde doğmuş, Hırvat ve Rum karışımı bir bestecinin Boğaziçi'ni canlandırdığı büyük senfonik bir eser bestelemiş olmasına az sonra üniversite kütüphanesinde daha da çok şaşıracaktım.

Mahmud Ragıp Gazimihal de 1930'lu yıllarda saray notaları arasında yaptığı incelemelerinde d'Adelburg'un bu eserine rastlamış ve zarif bir dille, "bu Macar artisti, doğduğu memleketin güzelliğine karşı beslediği sevgiyi canlandıran bir de *İstanbulun Boğaz sevahilinde nam ahengi şevkengiz*" bestelediğini *Türkiye-Avrupa Musıki Münasabetleri* kitabında kaydetmişti. Ne mutlu ki d'Adelburg'un *Aux bords du Bosphore*'unu seneler sonra dünyadaki ilk kaydını Ateş Orga'nın yapımcılığında ve şahsımın idaresinde Rudolfinum'da Prag Senfoni Orkestrası ile gerçekleştirdik. Bu kayıt önce Kalan Müzik'ten çıkan *İstanbul'dan Londra'ya* CD albümünde yayınlandı ve ardından da Brilliant Classics tarafından *Euro-Ottomania* adı altında dünya piyasalarına ulaştı. Bu sezon Antalya Devlet Opera ve Balesi'nde tekrar sahnelenecek olan *V. Murad* balesinin partisyonunda da kullandığımız d'Adelburg'un bu büyük

Irene (Kiesewetter) Prokesch-Osten

August d_'Adelburg'un - Une soiree aux bords du Bosphore "Emre Aracı Koleksiyonu"

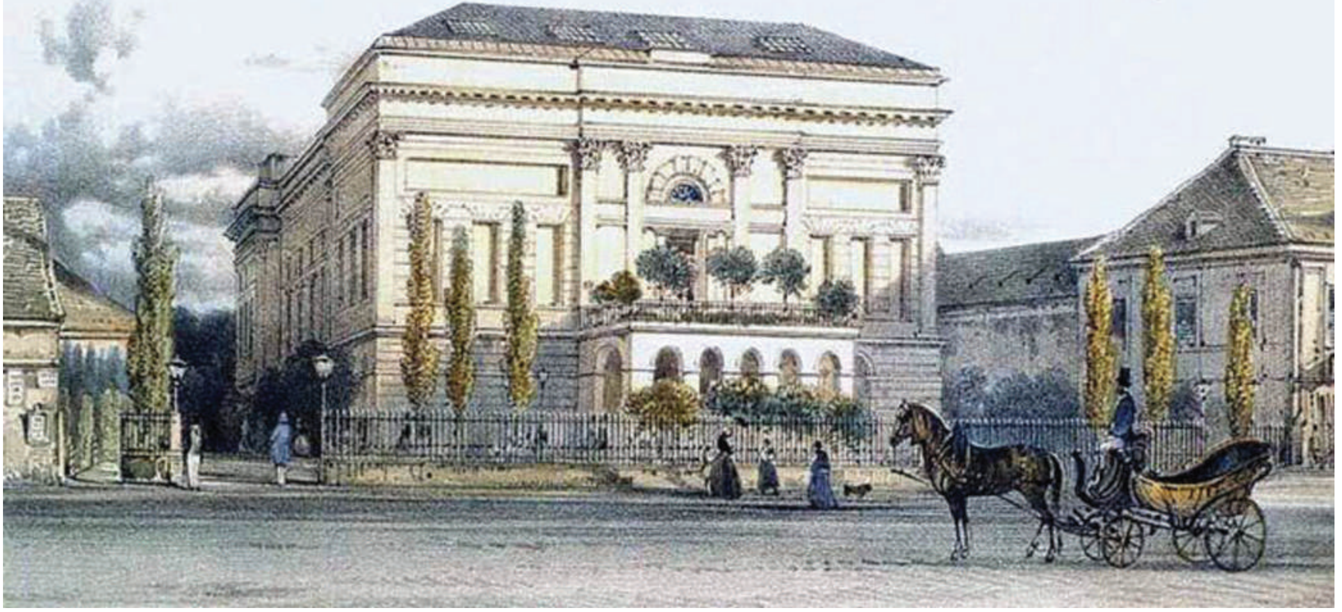

Miklos Zriny

orkestra için bestesi onun da sihirli dünyalara inanan romantik bir sanatçı olduğunu daha partisyona ilk bakışta bölüm başlıklarından dahi bizlere gösteriyor: Carl Jung'a epey malzeme çıkartacak rüyalarla dolu bu senfoni-fantezide birbirine bağlı ilk üç bölüm (*Méditations et Revêries*) geleneksel bir Türk manisine (*Chanson turque*) bağlanırken, Sultan Abdülmecid için yazılmış bir askeri marş (*Grande Marche du Medjidié*) ise yerini Boğaz'da ayın doğuşu ve gece şarkısına (*Lever de la lune et Chant nocturne sur le Bosphore*) bırakır.

Bestecinin opus 9 sıra numarası ile Viyana'da A O Witzendorf Yayınevi (*Graben* 1144) tarafından basılan İstanbul'a adanmış bu senfonik eserinden önce aynı temaları kullandığı, opus 8, *Une Soirée aux Bords du Bosphore* [Boğaziçi Kıyıları'nda bir Gece] başlığını taşıyan bir de keman ve piyano eseri yazmış olduğunu ise notasını Almanya'da bir sahaftan temin ederek öğrendim. Süslü kapağında mehtaplı bir Boğaz manzarasının betimlendiği ve zamanın İstanbul'daki Avusturya İmparatorluğu Büyükelçisi Baron Anton Prokesch-Osten'in eşine ithaf edilmiş olan bu nota belli ki d'Adelburg'un senfoni-fantezisine giden yolculuğunda kendisinin de keman virtüzöü olması itibarıyla ilk olarak bu temayı böylesine bir solo keman ve piyano eserinde ortaya koymuş olduğunu bizlere göstermekte. Esasında d'Adelburg'un bu eserini İstanbul'daki Avusturya sefiresi Irene Prokesch-Osten'e ithaf etmesindeki muhtemel sebeplerden bir tanesi de bu hanımın çok iyi bir piyanist olmasıydı. Üstelik evlenmeden önceki soyadıyla Irene Kiesewetter, çocukluğunda Franz Schubert'i tanımış ve geçirdiği bir hastalıktan sonra iyileşince de meşhur besteci onun için 1827'de "Cantate zur Feier der Genesung der Irene Kiesewetter"i (D936) bestelemişti. İstanbul'un diplomasi hayatı o devirde işte böylesine renkli kişiliklerden oluşmaktaydı.

Ritter von August Abramovicz adını da zaman zaman kullanan besteci d'Adelburg'un Türk kültürü ve müziğine olan bu büyük ilgisi İstanbul doğumlu olmasının yanısıra, şüphesiz Doğu ilimleri üzerinde çalışmış oryantalist ve tercüman babası Eduard von Adelburg'dan etkilenmiş olmasından ötürü de olmalıydı. Zira baba d'Adelburg, Salihzade Ali Efendi'nin "Hümâyunname" eserini Osmanlıca'dan Almanca'ya tercüme ederek 1855'te yayımlamıştı.

21 Temmuz 1858'de d'Adelburg, Sultan Abdülmecid'in huzurunda Dolmabahçe Sarayı'nda bir keman resitali verdi. O zamanlar daha henüz kariyerinin başındaydı; opera, oda müziği ve koral türde 120'ye yakın bestesi onun

Zrinyi operasının ilk temsilinin gerçekleştiği Peşte'deki Milli Tiyatro

kısa ömrüne sığdıracağı yapıtlardı. Belki de besteciliğinin doruk noktasına 23 Haziran 1868'de Peşte'deki Milli Tiyatro'da ilk defa sahnelenen büyük operası *Zrinyi* ile ulaştı. Alman şair ve librettist Theodor Körner'in aynı adlı eseri üzerine bestelediği bu opera 1566'daki Zigetvar Kuşatması'nda Osmanlı'ya bir süre direnebildikten sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın ordularına yenik düşen Hırvat komutanı Miklos Zrinyi'nin (1508-1566) yaşamı üzerine kurgulanmıştı. Böylelikle d'Adelburg kendi hayatındaki Hırvat ve Osmanlı unsurlarını da değerlendirme imkânı bulmuştu. 1871'deki Viyana Sergisi'ne bir tabloyla da katılan d'Adelburg çok yönlü bir sanat adamıydı, ancak ne yazık ki bu sergiden iki sene sonra 20 Ekim 1873'te Viyana'da akıl hastası olarak vefat etti.

Beyoğlu'ndaki Santa Maria Draperis Kilisesi'nin basamakları önünde beklenmedik bir anda durduğum o gün, meğer müziğini keşfederek kaydettiğim, okulunda hiç farkında olmadan konser sunduğum İstanbullu besteci August d'Adelburg'un dünyasına açılan sihirli bir kapının eşiğindeymişim. İyi ki Edith Nesbit'i okuyorum şu aralar; hayatımızdaki görünmeyen pek çok kapının önünde neden durduğumuzu, bazen hedefi yokmuş gibi çıktığımız yolculukların hedeflerinin esasında çoktan konmuş olduğunu bize en iyi onun gibi yazarlar anlatıyorlar. İstanbul belki d'Adelburg'u unuttu, ama o müziğinde İstanbul'u ve renkli kişiliklerini hiç bir zaman unutmayacak ve kimseye de unutturmayacak...

Elena Maria de Adelburg'un Mezar Kitabesi

D. O. M.

NOBILI ELENAE MARIAE DE
ADELBURG EX STIRPE FRANCHINI
SACRO-CAESAREAE-REGIAE APOS:
TOLICAE MAJESTATIS PAENES
FULGIDAM PORTAM PRIMI INTER
PRETIS UXORI, FLORENTE AETATE
EX HAC MISERIARUM VALLE AD MI
SERICORDIARUM PATREM EVOLATAE

PIAE IN DEUM, BENIGNAE IN
PROXIMUM, MISERICORDI IN PAU
PERES, VIRO CONCORDI, IN OMNI
VITAE STATU VERAE CHRISTIANAE
DILECTISSIMAE CONJUGI, MARITUS
LUGENS MONUMENTUM EX MAR
MORE VIRTUTUM IN MEMORIAM
IN CORDE PERENNIUS MANSURAM
POSUIT
NATA ANNO M.DCCC.VII. NUPTA
DIE II FEBRUARIİ M.DCCC.XXX
DECESSIT DIE XII JANNUARIİ
M.DCCC.XXXI.

August Ritter von Adelburg'un Vaftiz Kaydı

1351. Anno Dni: 1830. Die 13. $_9$bris:
Ego infrascriptus Domi baptizavi
Infantem natum
Die pma: ejusdem Mensis, et Anni ex
legitimis Conjugibus hujus Parocie,
id est Dno
Eduardo de Adelburg 1º. Interprete
Legationis Germanice, et Helena nata
Franchini
Compater fuit D. Antonius Franchini
Consilarius Aulicus, et Primus
Interpres Rossiaci
Imperii ad Aulam Ottomanam.
Nomina Infantis sunt Augustus,
Severinus,
Joannes Baptista, Antonius,
Joseph, Maria //. Ita est F. Michael
Bagusinus S. P.

Transkripsyon ve tercüme:
Akın Yazgaç